

Nieuwe eeuwelingen

Steffie van den Oord

Nieuwe eeuwelingen

Levensverhalen van honderdjarigen

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2021

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het
Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten.
www.fondsbjp.nl

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

Copyright © 2021 Steffie van den Oord
Voor overname kunt u zich wenden tot Em. Querido's Uitgeverij BV,
Weteringschans 259, 1017 XJ, Amsterdam.

Omslag bij Barbara
Omslagbeeld Paul Moerman (zie blz. 139)
Foto auteur Rob Alving

ISBN 978 90 214 1598 7 / NUR 320
www.querido.nl
www.steffievandenoord.nl

Dit boek draag ik op aan alle eeuwelingen

Aan mijn schoonvader Jo Hirdes (1920-2021)

En aan mijn vader, hopelijk een eeuweling in de dop...

'Old man, look at my life, I'm a lot like you were'
- Neil Young

Inhoud

Soustenere 11

Rinus Ooms – Kind van de aanstaande weduwe 15

Antje van Diggelen-Zijlstra – Schuldbelijdenis 41

Herman de Grijff – Vrouw in doosje 59

Jenny van der Linden-Gilliams-Pisuisse – Durfte leven 79

Rebekka van der Werf-Polak – De doodnaaister 113

Paul Moerman – Instrument van God 139

Marcelliana van den Boomen – Marcelleke 171

Frits Vorderman – Meelzakken in de lijkkoets 187

Mina Beltman-Hargeerds – Een zittend gat ziet altijd wat 205

Jan baron van Knobelsdorff – Verdrongen dorp 223

Lies Berkheij-Doedes – Buurvrouw Berkheij 257

Nelly Bongaerts-Daniëls – De Spaanse griep doorstaan 267

Dank! 301

Soustenere

1231 jaar hebben de twaalf mensen in dit boek bij elkaar opgeteld geleefd; dat is meer dan een millennium aan levenservaring. En omdat ze dezelfde honderd jaar beleefden op verschillende plekken – van Amsterdam tot Stokkum – en in uiteenlopende milieus – van adellijk tot straatarm –, krijgt die eeuw, in twaalf verhalen, diepte. De oudste is van 1914 en de jongste van 1920; een molenaar, een non, een boerin en een baron. Het merendeel woont nog zelfstandig. Een enkeling zelfs op een boerderij met bakhuisje, met fornuis er nog in, die uit het Openluchtmuseum lijkt te komen.

De enige geschiedenis die écht bestaat, is de geschiedenis die ligt opgeslagen in het geheugen van levende mensen, schreef Michael Ignatieff. Het zijn levende, persoonlijke geschiedenissen; het geheugen herschrijft voortdurend. Maar de feiten zijn zoveel mogelijk gecheckt. De honderdplussers zijn méér dan rondwandelede archiefkasten. Ze voelen nog hoe het

was om in kleding van de armenzorg rond te lopen, om een dorp – in '53 – te zien verdrinken. Om je in een donkere oorlogsnacht te verschuilen in een hooiberg, of om verliefd te worden op een gemobiliseerde soldaat. In één geval zelfs nog hoe het was om te herstellen van de Spaanse griep; en dan, 102 jaar later, corona mee te maken: 'Ik denk dat ik eeuwig immuun geworden ben, voor alles, maar zeker weet je het nooit,' aldus Nelly Bongaerts-Daniëls.

De interviews gingen met mondkapje, soms via het raam of bij het balkon, door tijdens corona – en één geïnterviewde is inmiddels hersteld van de ziekte.

Ieder beleefde zijn eigen eeuw. En vaak spiegelen de verhalen elkaar. Er zijn hongerlopers die honderd werden én mensen op het platteland die eten gaven – en ook in dit boek belandden. Het gaat zeker niet alleen over historische gebeurtenissen, maar over leven – hoe je dat moet doen, of juist niet – en dood. Over jeugd en ouderdom, vriendschap en liefde: soms tegen alles in.

Sommige verhalen zijn een roman op zichzelf. Maar ik heb de lange levens in korte verhalen gegoten: teruggebracht tot de kern. Het een wat beknopter dan het ander; maar het zijn rijke geschiedenissen over armoede, de jaren dertig, veertig, de wederopbouw na de oorlog, oprukkende welvaart. Van het eerste deel van hun leven onthielden ze het meest, dus daarop ligt de nadruk.

Het aantal honderdplussers is de laatste twintig jaar meer dan verdubbeld: van 1100 tot rond de 2500. Waarvan nog altijd ruim vijf keer meer vrouwen dan mannen. Over

twintig, vijftig jaar zal het weer meer dan verdubbeld zijn, verwacht het Centraal Bureau voor de Statistiek: als de babyboomers de honderd aan gaan tikken.

Niemand in dit boek had gedacht zo oud te worden. Rond hun dertigste, in 1950, was de gemiddelde levensverwachting vijftig jaar voor mannen en vijfenvijftig jaar voor vrouwen. De sterftekans is sinds de jaren vijftig enorm gedaald, en blijft nog dalen.

Rond 2000 schreef ik *Eeuwelingen*; en nu – een generatie later – het verhaal van de ‘nieuwe’ eeuwelingen: *the next generation*. Hun verhalen schuiven twintig jaar op in de tijd, de oorlog lijkt er een nog sterker stempel op te drukken. Het geheim van een lang leven blijft onopgelost, al wordt er hier en daar een ‘recept’ geopperd: elke dag een lang bad? En een haring?

Mijn schoonvader Jo Hirdes werd tijdens het schrijven van dit boek ook honderd, maar hij wilde niet geïnterviewd worden: ‘Waarom?’ was zijn eerste uitwijkmanoeuvre. ‘Ik voel me helemaal niet oud.’ Maar hij was het wel. En toen ik het hem na zijn honderdste verjaardag nog eens vroeg, zat hij zoals altijd sport te kijken; met het volume voluit én de ondertiteling aan om niets te missen, met het atletische lichaam van een wielrenner – maar dan vier keer zo oud – zat hij ingespannen voor het scherm. Even ging de televisie zachter: ‘Mijn levensverhaal? Voor *Eeuwelingen*?’ Een seconde leek hij erover na te denken, en zei toen: ‘Ik blik niet terug. Ik kijk vooruit.’ Van plezier sloeg hij op de armleuning: ‘Daar kom ik mooi mee weg! En ’t is nog waar

ook.' Het volume ging weer omhoog en hij zat weer in de wedstrijd.

'Soustenere', volhouden, was zijn nuchtere geheim in een soort verlimburgst Latijn. En even deed hij me denken aan de oudste die ik ooit sprak, nog uit 1890: Hendrikje van Andel-Schipper. Ze was pas honderdwaalf toen ik haar interviewde; ze werd honderdvijftien en was de oudste ter wereld. Haar motto gaat misschien wel op voor alle eeuwelingen, en ze sprak het bijna zuur, volhardend uit: 'Ik vertik het om chagrijnig te worden!'

Kind van de aanstaande weduwe

RINUS OOMS

17-1-1917, AMSTERDAM, NOORD-HOLLAND

Als een alpinist beklimt hij drie steile trappen met ouderwetse lopers, die hier en daar losliggen. Aan zijn armen trekt hij zich, met de post onder zijn oksel geklemd, omhoog. Met gevaar voor eigen leven terug naar driehoog: 'Doe ik een kwartier over. Vroeger vlóóg ik!' roept Rinus door het trappenhuis. Een snel ontroerde, oude vogel met verbaasde blauwe blik, blosjes op de wangen. Steeds magerder. 'Maar vlak me nog even niet uit, hoor!'

Zijn benen kennen de weg in wat eens het ouderlijk nest was. Van bed naar koelkast – vol haring, en een enkel biertje –, van toilet naar bank. De route uitgesleten in het tapijt als op een kaart, schaal 1:1. In de oorlog hield hij zich hier schuil, en eigenlijk nog altijd. Het heden lijkt steeds

verder weg, daar ergens beneden, het verleden is hier vers, nabij.

Hij stapt op een fiets met één wiel en rijdt nergens heen, tussen het beige bankstel en de kast. 'Blijven trappen.' Al is het op een kamerfiets met de daken van Amsterdam-West achter de ragfijne glasgordijnen. In gedachten ziet hij meer, ziet hij dorpen aan zich voorbijtrekken waar wat te halen viel – voor moeder. In gedachten fietst hij terug.

“Kom op Rinus, doe je jas aan!” riep vader op zondagochtend als het mijn beurt was. “We gaan naar de Jodenmarkt.” En dan ging ik aan de hand van vader op pad – zolang hij nog kon. Zelf was hij enig kind geweest, wat aandacht was wist-ie wel. Mijn oudere broer en zus mochten niet mee wanneer het mijn zondag was.

Van de Oostenburgermiddenstraat, waar we toen woonden, liepen we langs de kade, de Sarphatistraat helemaal uit, langs de kazernes, de paarden, militairen; tot de Weesperpoort – dat was toen nog een treinstation. Ging ik graag naartoe, grote locomotieven stonden daar uit te puffen: “Pff-pff-pff...!” – als ze hun stoom kwijt moesten raken. Zo mooi! De Gooische Moordenaar, waar veel ongelukken mee gebeurden, vertrok daar ook vandaan.

“Kom,” zei vader als ik lang genoeg gekeken had, “nou gaan we hier de straat uit en dan lopen we naar de Jodenhoek.” Naar de markt daar, langs al die stalletjes, zo levendig – jammer dat het niet meer bestaat. Vader kocht er zijn

pijptabak. Eén borreltje nam-ie, en misschien nog een; in de laatste deed-ie een extra schep suiker. En dan kreeg ik,' zegt Rinus Ooms verheugd, 'een lepeltje suiker met alcohol.

Op de terugweg liep ik weer aan vaders hand; die hield ik graag vast, al was ik al acht, vanwege...' Rinus stroopt zijn ruimvallende pantalonpijp omhoog en de lange witte onderbroekspijp daaronder: een mager, sterk been met een antiek litteken van wel veertig centimeter doemt op. '...het ongeluk. Ik hoorde gejoel, gelach, het ratelen en klossen van een paard-en-wagen. Van Gend & Loos. Zo'n platte wagen zonder vracht, de voerman rechtop: "Vooruit, jongens! Hop...!" – hij had er lol in. Het ene na het andere kind sprong op die rijdende kar, al mocht het officieel niet; we kwamen uit school, waren uitgelaten. "Gauw! Er-op!" Ik was te klein, net zes, maar zag mijn kans en zette het op een hollen, probeerde erop te komen bij het achterwiel – mijn broer zat al, maar te ver weg om mijn hand te pakken. Ik hing aan de zijkant met m'n been, op het draaiende wiel – een verscheurende pijn... Ik gilde het uit.

Het volgende moment lag ik op straat. Mijn broer raapte me op, tilde me op zijn schouder – de gezichten van die kinderen vergeet ik nooit. De politiehulppost waar-ie me naartoe sjouwde, de ziekenwagen die werd besteld. Mijn been lag open, zat vol wagensmeer. Zo belandde ik in het zusterziekenhuis, maandenlang; daarna hebben ze me anderhalf jaar moeten rondrijden in een grote kinderwagen. Daarom, denk ik nu, nam vader mij wat vaker mee

uit wandelen: dat ik genas was een wonder. Ik loop er nog steeds een beetje naar.

Die zondagen zie ik zo helder voor me. Moeder schatte wel ongeveer in hoelang ons tochtje duren zou en als we thuiskwamen, zat er visite. Later kwam er niemand meer... Maar toen nog wel. Loterijmannen kwamen ook op zondag langs de deur: "Je ken weer lootjes kopen! Straks zijn ze op," schalde het door de Oostenburgermiddenstraat, "we hebben nú goedkope loten!" Bruikbare dingen zoals een kleine naaimachine kon je winnen.

Volendammers met een juk om kwamen op werkdagen: "Moet je haring!?! Schoongemaakt, acht cent!" Soms wel twee, drie keer per dag. We woonden bij de toegang naar de fabriek van Werkspoor en die werkliedenstroom die in ploegen, in steeds hetzelfde ritme voorbij marcheerde had wel trek in een harinkie. Ik eet er nog elke dag een op brood. Maar da's geen geheim, ik doe het openlijk, lacht Rinus.

'De sfeer in onze straat – in Oost – was bedrijvig, en vrolijk! Er werd prachtig gefloten en gezongen door die werklieden – openluchtliedjes die mensen op straat zongen, liedjes van Carré. Volk van goeie stand: vaklieden met een goed salaris, werklieden. Geen werklozen. Bij ons op zolder – driehoog, boven een melkwinkel – had ik een mooie schommel hangen; had vader voor me gemaakt. Schommelend keek ik door het raam op straat uit.

Vader was hoofdtimmerman in de scheepvaart. Hij kon meesterlijk mooie hutdeuren maken: zijn specialiteit.

Voor de Stoomvaartmaatschappij Nederland deed hij het onderhoud en timmerde hij hutten. De Johan de Witt, de Poelau Laut. Aan die mooie schepen die op Nederlands-Indië voeren werd wel drie jaar lang aan wal gewerkt.

Daar hangt mijn vader! Naast de klok. Hij heb 'n beetje in de zon gehangen.' Rinus pakt de bewerkte bruine lijst van de muur, kijkt zijn verbleekte vader indringend aan, hangt hem terug.

'Ik was een jaar of acht toen hij verkouden van zijn werk terugkwam. Hij hoestte, was niet lekker, ging naar bed. Allerlei drankjes van de dokter probeerde hij, maar hij werd zieker dan ziek, niets hielp. Moeder zat te bidden en wij baden mee; het werd alleen maar erger. Vader had tuberculose.

Eerst lag-ie thuis. Visite kwam niet meer of bleef maar kort, bang om besmet te raken. Hij gaat dood, dacht ik, wíst ik...' Rinus heft zijn handen ten hemel, boven het bankstel uit, waar ze even blijven hangen. 'Kapot was ik ervan! Van het Binnengasthuis werd hij naar het Tesselschadeziekenhuis verplaatst, we mochten niet meer bij hem komen. Hij kwam naar het raam op de bovenste zaal, derde etage, en wij stonden beneden aan de deur te zwaaien. En dan zag je hem huilen, hoor! Tranen over zijn wangen – en dan ging je zelf ook janken. Alleen moeder mocht nog aan zijn bed zitten; daarna werd ze beneden, in een speciaal kamertje, onderzocht. "Hoest u al? En bent u vermoeid?"

Vader kreeg geen ziektegeld, en hij was drie jaar ziek. Drie jaar lang! Moeder moest een werkhuis nemen; ze had

een mevrouwtje hier, een daar, wel drie op een dag. Ze liep overal naartoe. Zo spaarde ze het tramgeld op dat ze van zo'n mevrouw kreeg om fruit te kopen voor mijn vader, om ons te voeden – wat nauwelijks lukte. Een Hilversumse boerendochter die werkte, hilde, bad.

Drie jaar lang was ik het kind van een aanstaande weduwe. En in die drie jaar kreeg ik kleding van de gemeente; op m'n rug stond waar het vandaan kwam. BESCHIKBAAR GESTELD DOOR ARMENZORG. Daar heb ik zoveel narigheid van gehad. "Armoedzaaier!" riepen ze me na. En moest ik naar de kapper, dan knipte die je kop zo kaal, alleen bovenop zat nog een beetje haar. "Ben je naar de kapper geweest? Zeker voor niks, hè!?"

Ik zag er niet alleen anders uit, ik moest ook een kwartier eerder uit school weg; zo kregen de kinderen in de gaten dat ik naar de Eetzaal moest. "Ga je een happie eten?" – van die gluisperige dingen. "Arremoedsaaier, árremoedsaaier!" roept Rinus op zijn Amsterdams door de stille kamer. 'En terugschelden mocht ik niet; wij waren protestant. Onhoudbaar werd het. Er waren wel andere kinderen die mij terzijde stonden, die mij wilden helpen door tegen ze te roepen: "Moet ik soms vechten met je!?"' Hij balt zijn vuist – en voelt het weer, de bijval en de tegenstand. 'Je leert het ze toch niet af.' Zijn vuist belandt weer in zijn schoot. 'De een roept het de ander na: "Eet maar van de grote pot!"'

Moeilijk, heel moeilijk... ik zat op school en moest me concentreren. Ik raakte achter. Ik had een schat van een

meester, een bejaarde onderwijzer die me probeerde te helpen om die lessen te blijven volgen; maar ik moest pootaan spelen om op tijd in die eetzaal te kunnen zijn, ik móést wel eerder weg. Die hele Czaar Peterstraat uit lopen, dan kwam ik op de kade en die was zo lang, helemaal naar het Kattenburgerplein, een van die zijstraatjes in: daar stond de school die ze gebruikten als voedingszaal.

Aan een tafel moest je je bord halen, je vork en je lepel. En of je het nou lekker vond of niet – het smaakte beïroerd –, je moest het opeten. Soms pap, soms groente, wát er ook maar geserveerd werd als warme hap. Zusters in een uniform en met een hoedje op cirkelden om je heen om te controleren of er niets op je bord bleef liggen; ze waren heel scherp, heel streng. Die atmosfeer... Ik heb wat meegemaakt, als kind! En och, wat miste ik mijn vader.

Met de ramen en deuren open lag vader in een speciaal soort wollen jas te luchten op de bovenste zaal; dag en nacht kreeg hij die gezonde lucht binnen uit het Vondelpark. Die bomenlucht, de lucht van vogels... Maar het hielp maar niet.

Eens in de week zag ik hem op afstand, op de derde etage. Behalve 's zomers; dan kon ik natuurlijk niet, als ik bij mijn oom en mijn opa in Hilversum zat – dáár had ik een mooie jeugd. Thuis niet! Thuis zat mijn moeder maar te huilen, te bidden – en wij baden vurig mee. Ik moest altijd op mijn knieën liggen voor de bedstee, naast mijn broer – mijn zus bij moeder. “Bid maar voor je vader.” Een hekel had ik er niet aan; nee, per se niet. Met mijn handen gevou-

wen zat ik maar te prevelen tot moeder luid riep: “Amen!”
Ik had de hoop dat vader weer terug in ons gezin kwam.

Als ik in Hilversum was op de boerderij, was het daar allemaal precies hetzelfde: ze zaten allemaal te bidden voor het eten en voor het slapengaan. Mijn geloof heeft door de jaren heen een flinke knauw gekregen. Maar het hoort bij je opvoeding, helemaal verliezen doe je het nooit meer.

Ik hielp mijn oom, de broer van moeder, op die boerderij. Ik zorgde dat de koeien op het land gedreven werden naar een punt waar gemolken werd, dat deden ze nog allemaal met de hand. Als ze dan klaar waren, zei mijn oom: “Geertje, Maria, Goosje en Martha... – de naam van mijn moeder – die moet je terugleiden.” Hij noemde elke koe bij de naam, hoor! En dan kon ik een stapel tabletten, een soort geperste voederkoeken, meenemen; als ik die in mijn arm had en die koeien zagen dat, dan liepen ze meteen achter me aan. Ik moest ze een heel eind wegbrengen, en de koeien die nog gemolken moesten worden hobbelden mee, die wilden ook achter die koeken aan!

Als beloning kreeg ik een deksel van zo’n bus vol melk, warm nog, zo uit de koe. Dus ik heb een mooie jeugd gehad: in Hilversum. Thuis niet. Thuis kon je toch niet vrolijk zijn?

Eén buurman was aardig: “Hoe gaat het met je vader?” – soms stak-ie me een reep chocola toe. Ik moet iets verdrietigs over me hebben gehad.

Ik was in Hilversum, bij de koeien, toen mijn tante kwam: “Rinus, je moet binnenkomen!” Ik ging de eetka-

mer in, daar zat mijn ouwe opa. “Opa wil je wat vertellen.” En toen vertelde hij... toen vertelde opa dat m’n vader was overleden – ik...’ Rinus mompelt, huilt. Drinkt van zijn ranja en zegt nauwelijks verstaanbaar: ‘Ik ben mijn stem kwijt. Ik heb even geen woorden...’ De jongen van elf scheert door die van honderdtwee heen.

Het blijft een poosje stil, en dan herpakt hij zich: ‘Moeder is me komen halen. Met de Gooische Moordenaar. Mijn broer en zus kwamen niet mee; ze had geen geld voor kaartjes. Het was juli 1929. Ik herinner me nog heel goed dat ik met mijn moeder in die Gooische Moordenaar zat... er gebeurden ongelukken mee, daarom zat er op het dak een luide klingel. Met vader had ik ernaar staan kijken.

We gingen naar huis. En daar moest ik afwachten tot het tijd was dat we naar het kerkhof moesten, naar mijn vader in de kist. Ik kreeg hem niet meer te zien.

Ik heb hem maar zo kort gehad! Ik was een snotneus, elf jaar. Ik zat pas in de vijfde klas.

Elke zondag gingen we naar het graf. Vader lag vierpersoons. Hij was de bovenste in de lijst op de steen.’

‘Nu baden we voor mijn moeder; die had gebeden nodig, ze zat altijd maar te huilen. We baden voor haar gezondheid; ze moest altijd uit werken gaan voor die drie kinderen en voor haarzelf, ze kon niet rondkomen. Vader had geen pensioen.

We moesten toch eten?